

УДК : 330.354:338.439.66(477)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

С.С. Крижановська

Одеський державний аграрний університет

Ключові слова: *продовольча безпека, коефіцієнт диференціації споживання, раціональний рівень особистого споживання.*

Анотація: *Розглядаються головні соціально-економічні фактори, що впливають на забезпечення продовольчої безпеки країни, які характеризують якість життя сільського населення – рівень оплати праці, якість споживання, соціальна інфраструктура, медичинські та освітні послуги та ін.*

Вступ. Предметом дослідження стала проблематика впливу соціальної політики на селі на забезпечення продовольчої безпеки України. Попре те, що аграрний сектор економіки є стратегічною галуззю української економіки, ситуація в ньому залишається досить складною.

Незабезпеченість державою системного підходу при переході аграрної економіки країни до ринкових відносин, незавершеність земельної реформи, призвели до необхідності здійснення прискорених та масштабних реформ у сільському господарстві, які повинні носити характер ринкового спрямування.

Продовольча криза 2007-2008 років показала необхідність формування нової стратегії забезпечення продовольчої безпеки України. Актуальність питання продовольчої безпеки зумовлена тим, що воно складається не тільки з питань виробництва та постачання продуктів харчування, а й впливає на економічну безпеку країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень. Питанням вирішення продовольчої безпеки присвячені праці таких вчених-аграрників як О.Г. Білорус, В.І. Бойко, В.І. Власов, О.І. Гойчук, П.Т. Саблук, В.І. Суперсон, В.В. Юрчишин та інші [1-7]. Велика увага фахівців приділяється обсягу і доступності для всіх членів суспільства продуктів для активного і здорового життя, а також безпечності та корисності продуктів харчування. Проте проблема продовольчої безпеки не може вважатися вичерпаною, оскільки такі питання як розшарування соціальних груп за показниками продовольчих витрат, якість і безпечність продуктів харчування не втратили своєї актуальності.

Результати досліджень. Незважаючи на те, що у 2008 році виробництво валової продукції в Україні збільшилось проти 1999 року на 47 %, у тому числі рослинництва - на 83,4 і тваринництва - на 10,8 %, зросли обсяги виробництва й інших видів сільськогосподарської продукції, але в цілому рівня виробництва 1990 року ще не досягнуто. У 2008 році вироблено валової продукції порівняно з 1990 роком на - 28,5 % менше, в тому числі рослинництва - на 2,5, тваринництва - на 51,3 %. По окремих видах продукції не забезпечується навіть потреба внутрішнього ринку, яка значною мірою залежить від низької купівельної спроможності українців, що є суттєвим стримуючим фактором аграрного розвитку. Рівень їх споживання на одну особу значно нижчий від рекомендованих норм: по м'ясу на 64 %, молоку - 56%, яйцях – 91 %, плодах, ягодах і винограду - на 48 % [2, с. 4].

Найгострішими на селі залишаються соціальні проблеми. Наслідком кризи розвитку сільських територій та сільськогосподарського виробництва стали відсутність мотивації до праці, безробіття, бідність і трудова міграція, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення демографічної кризи й відмирання сіл. Середньорічна зарплата в сільському господарстві у 2007 р. була в 1,7 рази нижчою, ніж у середньому по економіці країни, й у 2 рази - ніж у галузях промисловості. За межею бідності у 2007 році знаходилося 18 % сільських родин, а у 28 % із них сукупні витрати були нижчими від прожиткового мінімуму [2, с. 5].

Набирає темпів і деградація демографічно-відтворювального, а відтак - і трудового потенціалу села. Протягом одного покоління (1980 - 2007 рр.) чисельність сільського

населення зменшилася на 4,3 млн. осіб, або в 1,3 рази, коефіцієнт народжуваності знизився з 13,7 до 10,7 %, а коефіцієнт смертності підвищився з 14,4 до 20,1 % і перевищив показник по міському населенню в 1,4 рази. Трудова зайнятість сільського населення за 2000 - 2007 роки збільшилася на 2,6 %, а в сільськогосподарських підприємствах у 2,5 рази зменшилася. Відбувається обезлюднення сільської місцевості. За 1995 - 2007 роки кількість населених пунктів скоротилася на 360 сіл.

Наявність закладів освіти, охорони здоров'я, культури, побуту, комунального господарства тощо є значно меншою від потреби і від досягнутого рівня в містах. Зокрема, у 2007 році забезпеченість потреби в дитячих дошкільних закладах становила 30,4 %, школах - 49,1, фельдшерсько-акушерських пунктах - 53,4 %. Лише 22 % сіл мають водогони, 8,4 % - природний газ, 2,6 % - обладнані каналізацією [2, с. 5].

Отже, очевидно, що у зв'язку з переходом до ринкової економіки соціальні проблеми облаштування українських сіл повинні стати першочерговими завданнями для державних та місцевих органів. Це необхідно враховувати у формуванні соціальної державної політики.

Сьогодні, на жаль, відбувається скорочення основного капіталу аграрного сектору економіки. Частка основного капіталу аграрного сектору в національній економіці України зменшилася з 24,6 % у 1990 році до 3,4 % у 2007 році. Забезпеченість аграрних підприємств тракторами, комбайнами та іншою технікою становить 45-50 % потреби. Понад 90 % наявних технічних засобів потребують негайної заміни через їхню зношеність.

Іншою проблемою є зниження зайнятості на селі. За 2000-2007 роки чисельність осіб, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, зменшилася майже на 20 % (з 4,4 до 3,5 млн. осіб) [2, с. 6]. І це об'єктивний процес, який буде і далі продовжуватись. Тому в сучасних умовах без розвитку малого підприємництва на селі, особливо із несільськогосподарських видів діяльності, відновити економічний розвиток українського села практично неможливо. Більше того, доцільно запровадити державну програму підтримки малого підприємництва на сільських територіях.

Отже, забезпечення стабільного розвитку сільського господарства, а також, вирішення соціальних проблем села, є необхідними умовами гарантування продовольчої безпеки країни.

Питання продовольчої безпеки займає чільне місце в реалізації та захисту національних інтересів. Інформаційною основою для визначення показника продовольчої безпеки є вибіркове обстеження умов життя домогосподарств, яке здійснюється з 1999 року і подається у статистичному збірнику Держкомстату України "Витрати та доходи домогосподарств України". Необхідно зазначити, що починаючи з 2007 року, в основу диференціації домогосподарств за рівнем матеріальної забезпеченості покладені нові критерії: показники грошових і загальних доходів замість показників грошових та сукупних витрат, які застосовувалися у 1999-2006 роках.

Аналіз даних по споживанню продуктів тваринного походження свідчить про наявність тут певних диспропорцій, які вимагають подолання задля підвищення якості життя сільського населення. Так, особисте споживання м'ясопродуктів домогосподарствами з найбільшими доходами вдвічі перевищує споживання групи найбільш бідніших домогосподарств. Причому спостерігається тенденція до збільшення даного розшарування. Якщо згідно з даними вибіркового обстеження, для домогосподарств з найбільшими доходами характерним є раціональний рівень особистого споживання, то найбільш бідні домогосподарства споживають лише половину від необхідної кількості м'ясопродуктів. Коефіцієнт диференціації споживання молока і молочних продуктів вказує на значне розшарування в рівні споживання відповідної групи продуктів: різниця в особистому споживанні становить близько 50%. При цьому необхідно зазначити, що навіть рівень особистого споживання членів домогосподарств з найбільшими доходами не досягає раціональних норм МОЗ. Згідно з прогнозом, раціональний рівень споживання риби і рибопродуктів домогосподарствами з найменшими доходами буде досягнуто в поточному році. Стосовно коефіцієнта диференціації по групі рибопродуктів, то він становить 1,76 з прогнозованим зменшенням до 1,6. Рівень особистого споживання яєць становить 91 % для домогосподарств з найбільшими доходами (прогноз на 2010 р. – 88 %) і

72 % для домогосподарств з найменшими доходами (прогноз на 2010 р. – 78 %) від рекомендованих МОЗ норм.

Отже, можна говорити про відносну достатність рівня споживання домогосподарств з найбільшими доходами основних груп харчових продуктів. Виняток становить значна недостатність рівня споживання фруктів і ягід - 75% від норми та перевищення рекомендованої норми споживання рослинних жирів. Для малозабезпечених домогосподарств прийнятний рівень споживання характерний лише для таких груп продуктів: хліб і хлібопродукти, цукор, олія, риба. Як наслідок, переважання в раціоні жирів і вуглеводів негативно позначається на здоров'ї членів домогосподарств із найменшими доходами. Щодо самої диференціації продовольчого споживання, то задовільна ситуація (коефіцієнт у межах 0,8-1,2) спостерігається лише по порівняно дешевій продукції - хлібопродуктах, картоплі та яйцях [6, с. 142].

Для забезпечення національної продовольчої безпеки в Україні розроблена система моніторингу за 6 головними показниками: добова енергетична цінність раціону людини; достатність споживання окремого продукту; достатність запасів зерна у державних ресурсах; економічна доступність продуктів харчування; ємкість внутрішнього ринку окремих продуктів; продовольча незалежність по окремим видам продукції. Забезпечення продовольчої безпеки держави пов'язано з оцінкою ризиків та їх наслідками, в тому числі: макроекономічних, викликаних зростанням цін на імпортовані продукти харчування; природних; техніко-технологічних; соціальних, обумовлених різним рівнем життя на селі і у місті; зовнішньоекономічних, пов'язаних зі зростанням конкуренції на світовому продовольчому ринку; політичних.

Виходячи з цього, Україна, яка має досить сприятливі умови для виробництва основних видів продуктів харчування, має задовольняти потреби в них насамперед шляхом внутрішніх постачань за мінімальної залежності від зовнішніх факторів. Такий підхід вимагає формування відповідної національної та регіональної політики. В ряді розвинених країн проводять політику заохочення виробництва достатньої кількості продовольства з метою забезпечення мінімально необхідного рівня споживання й захисту від випадків, коли неможливо буде імпортувати продовольство навіть за високою ціною [7, с. 13]. Необхідно також враховувати такі негативні тенденції останніх років як переорієнтація сільськогосподарських підприємств на вирощування культур, які користуються підвищеним попитом на світовому ринку (наприклад – ріпаку, який використовується для виробництва біопалива; соняшника тощо). Це призводить до зменшення виробництва продуктів харчування і загрожує продовольчій безпеці країни.

Таким чином, на національному рівні необхідно не тільки визначити стратегічно важливі види продукції та обсяги її виробництва, що гарантують продовольчу безпеку держави, а й розробити відповідні системи і механізми, які б це забезпечували.

Висновки. Отже, забезпечення продовольчої безпеки, як уявляється, має ґрунтуватися на врахуванні таких соціально-економічних факторів.

Найголовніше, що визначає потенціал України у сфері сільськогосподарського виробництва, а, відтак – і у царині продовольчої безпеки – соціально-економічні умови життя населення села, які є визначальними для ефективного розвитку цієї галузі. Якщо умови життєдіяльності сільського населення будуть якісно відставати від прийнятних у суспільстві стандартів, якщо заробітна плата сільських працівників буде значно меншою порівняно з іншими галузями, ніякі програми і заходи не перетворять сільськогосподарське виробництво на пріоритетну сферу.

З метою забезпечення зростання рівня доступності продуктів харчування для всіх груп населення, необхідно здійснювати державну підтримку найбідніших верств населення; забезпечити збалансоване харчування вагітним жінкам і дітям.

Необхідно забезпечити високий рівень контролю якості продуктів харчування на всіх фазах: виробництві, зберіганні, транспортуванні, переробки та реалізації.

На державному рівні необхідно впроваджувати такі механізми і системи заохочення виробництва необхідної кількості стратегічно важливих видів продукції, які б гарантували продовольчу безпеку країни.

Подальші дослідження цієї проблеми мають бути спрямовані на розробку таких

механізмів і систем.

Література

1. Власов В.І., Ткач Г.В., Духницький Б.В. Оцінка споживання основних харчових продуктів в Україні / В.І. Власов, Г.В. Ткач // Економіка АПК. - 2008. - № 10. – С. 3-7.
2. Лузан Ю.Я. Напрями розвитку сільськогосподарського виробництва і соціальної сфери села / Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. - 2009. - №7. – С. 3-12.
3. Мудрак Р.П. Структурні диспропорції національної економіки та продовольче забезпечення населення / Р.П. Мудрак // Економіка АПК. 2009. - № 9. – С. 50-55.
4. Саблук П.Т. Экономические основы продовольственной безопасности стран мира / П.Т. Саблук // Економіка АПК. - 2008. - № 8. – С. 21-25.
5. Саблук П.Т., Білорус О.Г., Власов В.І. Продовольча безпека України / П.Т. Саблук, О.Г. Білорус, В.І. Власов // Економіка АПК. 2009. - № 10. – С. 3-7.
6. Стариченко Є.М. Прогнозування диференціації продовольчого споживання / Є.М. Стариченко // Економіка АПК. – 2009. - №7. – С. 137-142.
7. Суперсон В.І. Продовольча безпека України та деякі аспекти її формування в сучасних умовах / В.І. Суперсон // Економіка АПК. – 2008. - № 12. – С. 13-18.

Крижановская С.С. **Социально – экономические факторы продовольственной безопасности Украины**

Аннотация: Рассматриваются основные экономические факторы, влияющие на продовольственную безопасность страны, которые характеризуют качество жизни сельского населения – уровень оплаты труда, качество потребления, социальная инфраструктура, медицинские и образовательные услуги и др.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, коэффициент дифференциации потребления, рациональный уровень личного потребления.

Krizhanovsky S.S. **Socially – economical factors of foodstuff security the Ukraine**

Summary. The author discusses main economical factors influencing the foodstuff security of the country, which characterize the quality of life in rural areas, such as: salary level, the quality of consumption, social infrastructure, the level of medical and educational services, and others.

Key words: foodstuff security, differential consumption factor, rational level of individual consumption.